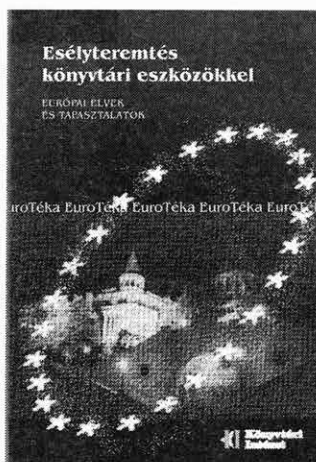

Ezzel kapcsolatban rá kell mutatnom egy érdekes jelenségre. E bibliográfia különös módon szinte kettéválasztja szerkezetében a dokumentumok azonosítását szolgáló és a tartalmi föltárás elemeit. Míg a kiadványok formai adatai döntően a bibliográfiai leírásokban és a Személynév- és címmutatóban jelennek meg, a tartalmi föltárás az annotáció és a Földrajzinév-mutató eredménye. (Ebből csupán a Kapcsolatok szempontja a kivétel.)

Bartos Éva jól tette, hogy megjelentette a Könyvtári Intézet sorozatában Kégli Ferenc bibliográfiáját, aki kitűnően oldotta meg feladatát, és példaértékű segédkönyvet alkotott, melyet bárhol nagy haszonnal forgathatnak a helyi személyiségek adatai után érdeklődők. Őszintén gratulálok az annotációk gazdag anyagának megalkotásához.

Gyuris György

Esélyteremtés könyvtári eszközökkel

A Könyvtári Intézet *EuroTéka* sorozatának új kötete mindazon elvek és tapasztalatok áttekintését nyújtja, amelyek a fogyatékkal élők egyenrangú könyvtárhasználatát hivatottak elősegíteni.

Miként azt a sorozatot szerkesztő *Bartos Éva* előszava is jelzi, az első fejezet (*Információ-hozzáférés a fogyatékkal élők számára*) „egy nagy ívű speciális kézikönyv, a PULMAN Digitális Útmutató egy részletét adja közre”. Az útmutatóból megtudhatjuk, hogy az elektronikus szolgáltatások „fogyatékkal élőknek” nevezett fontos célcsoportjai – beleértve az átmenetileg, illetve az életkoruk miatt hátrányos helyzetbe került embereket is – „miképpen férhetnek hozzá a közkönyvtárak nyújtotta információkhoz és szolgáltatásokhoz”. Ahhoz azonban, hogy az Információs Társadalom Technológia (Information Society Technologies, továbbiakban ITT) lehetőségei valós esélyt jelenthessenek számukra, bizonyos alapfeltételek megteremtésére van szükség. Az IT (Információs Technológia) eszközök technikai korlátainak megszüntetése, a közkönyvtárak szolgáltatásainak hozzáférhetővé tétele a fogyatékkal élők számára – beleértve a számítógépet, az internetet, az

Esélyteremtés könyvtári eszközökkel : európai elvek és tapasztalatok / [közread. a] Könyvtári Intézet. – Budapest: Könyvtári Intézet, 2005. – 104 p. (EuroTéka ; ISSN 1787-0283) ISBN 963 201 622X

online szolgáltatások használatát is – stratégiai kérdés, és éppúgy része a távlati terveknek és a fejlesztendő területeknek, mint az általános irányelveknek.

A közkönyvtárak hozzáférhetősége és alkalmissága négy fő területen mutatkozik meg, illetve mérhető le:

1. Fizikai hozzáférés (az épületekhez, polcokhoz, munkahelyekhez stb.).
2. Intellektuális hozzáférés (az információhordozók tartalmához, beleértve például a speciális szoftvereket is).
3. Virtuális hozzáférés (azok számára, akik magát a könyvtárápületet nem tudják felkeresni).
4. A könyvtári dolgozók képzése (a fogyatékkal élők kiszolgálására).

A távlati tervek a digitalizálás kiterjesztésének társadalmi szükségességére épülnek, így „a következő évtizedben a közkönyvtárak, múzeumok és levéltárak egyik fő feladata és kihívása lesz, hogy az elektronikusan kezelt információkhoz való hozzáférést a közösség valamennyi tagjának megfelelő módon biztosítsák”.

Az útmutató részletezi a fejlesztendő területeket a fenti négy szempont szerint. A *fizikai hozzáférés* a megfelelő bejáratokat, szabadon nyíló vagy önműködő ajtókat, az épületen kívüli és belüli rámpákat, korlátokat, az akadálymentes folyósókat, a hatékony világítást, a jól hozzáférhető asztalokat, számítógépeket éppúgy magában foglalja, mint a polcok ideális magasságát, a megfelelő feliratokat, a jól hozzáférhető parkolókat és a vizuálisan érzékelhető riasztórendszereket – hogy csak a legfontosabbakat említsük. Az olvasóban itt joggal merülhet fel a kérdés (az útmutató elveivel a legmesszebbmenőig egyetértve is): mindezt miből fogja előteremteni a legfiatalabb uniós tagállamok – jelesen Magyarország – kulturális kormányzata és költségvetése, hiszen *„mindezeknek az intézkedéseknek a kivitelezhetősége és költségvonzata nagymérték-*

ben a meglévő infrastruktúra és források függvénye”. Az *intellektuális hozzáférés* biztosítása, amely elsősorban a digitális dokumentumok elérhetőségét jelenti a fogyatékkal élők számára (is), szintén döntő részben pénzügyi, gazdasági kérdés (billentyűzet-adaptálások, alternatív billentyűzetek, hang-input, segítő technológiai szoftver, magnetofonra vett anyagok, nyomtatás-nagyító eszközök, képernyő-leolvasó szoftver, Braille-írást fordító szoftver stb.). Gazdasági és kulturális életünk döntéshozóinak nem árt szem előtt tartani azt a tényt, hogy *„az Európai Közösség 2001/29/EK rendelete fontos törvény(ek) meghozatalához vezethet az alternatív formátumú anyagok előállítására és a fogyatékkal élő felhasználók rendelkezésére bocsátására érdekében”.* Természetesen *„azoktól az emberektől sem tagadható meg a szolgáltatásokhoz való hozzáférés, akik hátrányos helyzetüknél fogva nem tudják felkeresni a könyvtárápületet”*, így számukra biztosítani kell a *virtuális hozzáférés* lehetőségét (például laptopok és mobiltelefonok rendelkezésre bocsátásával!). Nem elhanyagolható a *könyvtári dolgozók képzése* sem a fogyatékkal élők adekvát kiszolgálása, a velük való bánásmód, viselkedés, kommunikáció magas szakmai és emberi színvonala érdekében.

A továbbiakban arról a felmérésről olvashatunk az első fejezetben, amelyet a PULMAN (Public Libraries Mobilising Advanced Networks) végzett tizenkét ország könyvtáraiban, feltárandó a fogyatékkal élők szükségleteit, valamint az újabb fejlesztéseket az információhozhozáférés és a szolgáltatások vonatkozásában. Noha a felmérésben részt vett közkönyvtárak többségében javult valamelyest a fizikai hozzáférés esélye az épületekbe való bejutás és az épületeken belüli hozzáférés tekintetében, összességében *„a fogyatékkal élők számára még mindig nincs biztosítva az információhozhozáférés, és a speciális szolgáltatások is hiányoznak”.* Fontos tehát a távlati tervek kidolgozása és megvalósítása a fizikai, az intellektuá-

lis és a virtuális hozzáférés terén éppúgy, mint a könyvtári dolgozók oktatásában és egyéb könyvtári kezdeményezésekben.

A kötet első fejezetének záró része olyan könyvtárakat sorol fel javarészt európai országokból, amelyek a PULMAN-projekt keretében adatokat szolgáltatottak saját fejlesztéseikről. Bulgária, a Cseh Köztársaság, Dánia, az Egyesült Királyság, Észtország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Kolumbia, Lettország, Magyarország, Moldova, Portugália, Spanyolország és Svédország egyaránt büszke lehet egy vagy több olyan könyvtári kezdeményezésre vagy intézményre, amely az esélyegyenlőség megteremtését szolgálja. Magyarországon például a szolnoki Versey Ferenc Megyei Könyvtár 1998 óta egyebek között 1000 hangoskönyvet, Braille-katalógust és szövegről beszédre átalakító számítógépet szerzett be. Az itt felsorolt könyvtárak és szolgáltatások internetes elérhetőségének, címeinek feltüntetése hasznos kiegészítés mindazok számára, akik alaposabban meg akarnak ismerkedni az adott intézményekkel és szolgáltatásokkal. Hasonlóképpen hasznos az első fejezet végén található „Függelék”, amely országokhoz, illetve szervezetekhez kötötten sorolja fel a fogyatékkal élők könyvtári hozzáféréseivel és a nekik nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatos nemzeti és nemzetközi törvényeket, ajánlásokat és irányelveket.

A kötet második fejezete „Speciális dokumentumok és szolgáltatások” címen számba veszi azokat a megoldásokat, „amelyeket a brit könyvtárak napi tevékenységében fellelhetünk, és amelyek biztosítják a könyvtári anyagok... és szolgáltatások alkalmasságát a bármiféle, de főként az érzékszervi fogyatékoságban szenvedők számára”. Peter Craddock és Margaret Wallace itt közreadott szövege (Alternatív formátumú dokumentumok) részlet egy fontos angol kézikönyvből (*Library services for visually impaired people: a manual of best practice*). A jelenlegi helyzet ismertetésekor a szerzők kiemelik az alternatív formátumú dokumentumok

(öregbetűs nyomtatás, hangoskönyvek, vakírások – Braille, Moon – és az elektronikus szöveg) alapvető fontosságát a vakok és gyengénlátók kommunikációs korlátainak lebontásában. Az önkéntes szektor közreműködésének, a helyi és regionális önkéntes szervezetek támogatásának igen fontos szerepe van azoknak a szolgáltató központoknak a létrejöttében, amelyek a fogyatékkal élők információ-ellátásáról minőségi termékekkel gondoskodnak. A szerzők a könyvtári szolgáltatásokról szólva megállapítják, hogy azokat „*úgy kell megszervezni, hogy képesek legyenek az olvasmányok és információk tartalmak alternatív és elektronikus formátumban való hozzáférhetőségének biztosítására*”. Mindez az állománygyarapítási politikával (irányelvek) kezdődik, majd folytatódik a költségvetés összeállításával és a tényleges állománygyarapítással (címek kiválasztása, közös, konzorcialis beszerzés).

A továbbiakban részletes szakmai áttekintést kapunk az alternatív formátumú dokumentumokról, így az öregbetűs kiadványok jellemzőiről és fajtáiról (nagyított betűs nyomtatás, elektronikusan generált öregbetűs kiadványok, nagy- vagy óriásbetűs könyvek, öregbetűs újságok és periodikumok), a különféle *hanghordozókról* (audiokazetta, új digitális hanghordozók, CD-k, mesterséges beszéd, hangoskönyvek, hangos újságok és periodikumok, hangalámondásos videokazetták), a *dombornyomásos írásokról* (Braille, Braille Music, Moon), valamint az *elektronikus hordozókról*. Ez utóbbi rész utal a világhálón megtalálható fontos címekre, anyagokra (például: Gutenberg Project, elektronikus újságok, folyóiratok), mivel az elektronikus dokumentumok „*a látáscsökkentek információval való ellátásában igen fontos szerepet játszanak*”.

Az angol szerzőpáros könyvének itt közölt 8. fejezete kitér még az *etnikai kisebbségeknek szóló anyagokra*, hiszen az ide tartozó hátrányos helyzetű embereknek „*nyelvileg és formátumban is egyaránt speciális anyagokra van szük-*

ségük”, a bibliográfiai szolgáltatásokra (katalógusok, könyvajánlók), valamint a *transzkripciósszolgáltatásokra* (információ-ellátás az olvasó számára a legmegfelelőbb formátumban).

A fejezet végén az *olvasószolgálat* speciális feladatainak összegzésére kerül sor (olvasásfejlesztés, mozgókönyvtárak, házhoz szállító szolgáltatások, postai szolgáltatás vakoknak, eszközök kölcsönzése).

Az európai elveket és tapasztalatokat összegző kötet harmadik fejezete a „Társadalmi befogadás” címet viseli. Itt *Feimer Ágnes*, a Könyvtári Intézet munkatársa tette közzé szemléjét az etnikai és nyelvi kisebbségek könyvtári ellátásáról. E kérdéskör – és ezen belül is a bevándorlók és menekültek könyvtári ellátása – behatóbb vizsgálatát az tette szükségessé és időszerűvé, hogy „*a bevándorlás totális társadalmi jelenség, szakértők szerint az Európát jelenleg jellemző migrációs hullám a 21. században tovább fog erősödni*”. Következésképpen a tendenciák a „multikulturális” társadalom formálódása, fejlődése irányába mutatnak, amely jelentős létszámú etnikai-nyelvi kisebbség jelenlétét feltételezi egy-egy országban. Feimer Ágnes tanulmánya Európára koncentrált, így részletesen a skandináv országok, Hollandia, Németország és Nagy-Britannia példáján mutatja be, hogy „*mit tehet a könyvtár a más etnikumúak társadalmi beilleszkedéséért*”. Az etnikai kisebbségek könyvtári ellátása során felmerülő problémák például a multikulturális szolgáltatás finanszírozása, a több nyelven beszélő könyvtárosok alkalmazása, a webhelyek nyelvezete, a személyzet felkészítése a deviáns magatartású (főként fiatalok) bevándorlókkal való bánásmódra stb. A továbbiakban – részletes ismertetés helyett – inkább egy-egy példa kiragadása tűnik indokoltnak a tényekben, adatokban bővelkedő dolgozatból annak érzékeltetésére, hogy a jelenlegi globalizált, multikulturális társadalomban milyen fontos feladatot láthat el a közkönyvtár a különböző etnikumok és kultúrák közötti párbeszéd segítségével.

A skandináv országok közül Dánia jár az élen a nemzeti kisebbségek kulturális esélyegyenlőségéért végzett munkában törvényi (1999-es Integrációs Törvény) és intézményi szinten (például: Bevándorlók Irodalmának Dán Központi Könyvtára) egyaránt. Kiemelkedő szakmai és szociális tevékenységet végez az Arhusi Városi Könyvtár és Gellerupban működő fiókkönyvtára, továbbá a Greve-i Könyvtár és az Odense város könyvtári hálózatához tartozó Vollmose-i fiókkönyvtár. Ez utóbbiban „*a könyvtár részeként működő tanulási központ tulajdonképpen elektronikus olvasóterem, ahol az információs és kommunikációs technika, valamint hozzáértő személyzet segíti a használókat tájékozódási és kommunikációs problémáik megoldásában*”.

Noha a skandináv országok közül Finnországban a legalacsonyabb a külföldiek aránya, a Helsinki Városi Könyvtár Központi Többnyelvű Könyvtári Szolgálatot működtet, és több fiókkönyvtárával jelentős részt vállal az információszolgáltatásból, a multikulturális szemlélet hagyományos és elektronikus módon történő terjesztéséből.

Norvégiában a Deichman Könyvtár (Oslói Városi Könyvtár) kisebbségi nyelvű könyveit és egyéb anyagait 1983-ban multikulturális gyűjteménnyé szervezve javították a bevándorlók könyvtári ellátását. Itt jelenleg 37 nyelven található könyvek, és a könyvtár személyzete 25 országból származik.

Svédországban a Stockholmi Városi Könyvtár keretében működő nemzetközi könyvtár mintegy 200 ezres idegen nyelvű könyvállománnyal rendelkezik. Az Internationella Biblioteket az etnikai kisebbségek ellátásának központi intézménye, amely a könyveken kívül folyóiratokat, videoanyagokat és CD-ket gyűjt, valamint Internet-hozzáférést, kutatószobát és több mint 100-féle írásmóddal használható szövegszerkesztő programokat biztosít olvasóinak.

Hollandiában a teljes lakosság csaknem 20%-át különböző etnikumú nemzeti kisebbségek

alkotják (legnagyobb arányban törökök és marokkóiak), így igen fontos szerep jut a Holland Könyvtári és Olvasási Központnak (NBLC) a könyvbeszerzések összehangolásában és a tanácsadásban. A Hágai –, Amszterdami – és Utrechti Városi Könyvtár sokrétű multikulturális tevékenysége (számítógép- és internethasználati tanfolyamok, kulturális programok, együttműködés az iskolákkal) szintén példaértékű.

A lakosság 9%-a külföldi Németországban, ahol szintén a törökök és leszármazottaik alkotják a legnépesebb etnikumot. Integrálódásuk az EU-országok közül Németországban a legproblematisabb, ezért különösen jelentős egy-egy német (nagy)város (Berlin, Hamburg, Nürnberg, München, Frankfurt am Main, Gelsenkirchen, Düsseldorf, Duisburg) külföldieknek szóló könyvtári szolgáltatása, gyűjteményszervezői és szociális munkája. A Frankfurt am Main-i Városi Könyvtár gallusi fiókkönyvtárában például – részben amerikai mintára – olyan projektet vezettek be, amely különböző tanfolyamok keretében a mindennapi élethez szükséges széles körű ismeretek elsajátításában segíti a bevándorlókat (nyelvtanfolyamok, orientációs tanfolyamok, könyvtárhasználati ismeretek oktatása).

Nagy-Britanniában – az itt élő számos etnikai kisebbség okán – már régóta fontos közéleti téma a társadalmi integráció kérdése, ugyanakkor „a közkönyvtárak szerepe ebben a folyamatban még nem teljesen egyértelmű”. A tanulmány főként az elmúlt hat-hét évből tud hasznos és tanulságos kezdeményezésekről beszámol-

ni (például 1999-ből „Mindenki könyvtára: társadalmi integráció a közkönyvtárakban” című dokumentum; 2000-ből „Könyvtárak: az integráció mibenléte” című dokumentum; a 2000-ben véget érő „Közkönyvtári politika és társadalmi kirekesztés” elnevezésű kutatás, melynek eredményeként létrejött a „Társadalmi Kirekesztés Elleni Harc Hálózata”). A szerző – egyebek között – említést tesz a mertoni könyvtár „Egyenlő hozzáférés” nevű szolgáltatásáról, a „Fekete családok olvasási projektje”-ről Birminghamban, a greenwichi olvasói körökről és a Londoni Könyvtárfejlesztési Szervezet „Isten hozta a könyvtárában” elnevezésű projektjéről.

Dolgozata összegzésében Feimer Ágnes utal azokra az uniós akcióprogramokra, pályázatokra, amelyek – immár az új tagországok számára is – elvi-stratégiai és anyagi forrást nyújthatnak a társadalmi kirekesztés elleni küzdelemben. A javarészt angol és német nyelvű forrásokra hivatkozó gazdag irodalomjegyzék csaknem „naprakész” tájékozódást tesz lehetővé e nálunk is aktuális témában. Hiszen, ahogy Bartos Éva írta: „a hátrányos helyzet kialakulásának megelőzése, illetve kezelése, az esélyteremtés, az egyenlő bánásmód érvényesítése mind olyan, a hazai könyvtárügy előtt álló stratégiai feladat, amelynek megvalósítása nem elszigetelt szakmai kérdés, hanem az átfogó társadalompolitikai célkitűzések rendszerébe illeszkedő tudatos tevékenység, melynek révén a könyvtárak a maguk eszközeivel képesek elősegíteni azok eredményes megvalósulását”.

Éger Veronika

